

Государственное казенное общеобразовательное учреждение
Республики Дагестан «Бабаюртовская средняя школа-интернат № 1»

Урок конференция

«Агъмат Жачаев-

белгили кьумукъ

шаир»

Онгаргъан кьумукъ тилден дарс береген муаллим

Адильсаидова Айда Керимовна

2021йыл

Темасы: Агъмат Жачаевни яшаву ва яратывчулугъу.

Мурады:

1. Агъмат Жачаевни яшаву булан теренден таныш болмакъ.
2. Агъмат Жачаевни шиъруларын чебер охумакъ.
3. Анагъа, эллине, юртуна сююв исиндирмек.

Къураллар: язывчуну портрети, буклетлер, китаплары, бюллетень, газетлер, журналлар.

Гетиши.

Гиришив лакъыр. Аявлу яшлар, къонакълар!
Бугюн биз дарсда сизин булан агъмат
Жачаевни яшаву ва яратывчулугъу булан
таныш болажакъбыз, ону шиъруларын
охужакъбыз. Шаир гелсе, огъар объюне де
тынглажакъсыз.

гьалаллыгы булан пайдалы, гелишли, лап тарыкьлы елдаш – кьурдаш болуп болагъангъа сез екь. Агьмат Жачаев анадаш «Елдаш» газетибизде адабият ва культура белюкню башын тутгъан.

Ишни жаваплылыгъын обтесиз теренден англай, авур юкню тюбюне тюшген ва тынчлыкь – енгиллик излеп, яннавурунда олтургъанлагъа тапшуруп-саллап айланмай, къанатлангъан ругь талпынывун, лап да шолай вакътилерде агъылып гелеген шиъруларын аякъ тюбюне де атып, юрт яшавну гьакьында макъалалар язып, мухбирлени кагъызларын тюзлеп – ярашдырым, оьрден гелген хас маълуматланы таржума этип тербей.

Айт, не болду ата юртгъа баргъаным?

Ата юртдур – аясындан биз учгъан,
Биз бармасакь – есир болар сагъынчгъа,
Биз аврусакь – жанын алар увучгъа.
Айып демей бусам бармай тургъаным,
Айт, не болду ата юртгъа баргъаным?
Тоюн герсем – аякъ язып чыкъмайлы,
Ясын герсем – гезюмден яш акъмайлы,
Кегюнде бир къаракъушдай саркъмайлы,
Эсге салсам кьузгъун кьушну, къаргъаны –
Айт, не болду ата юртгъа баргъаным?
Ата юртдур йыр денгиз де, тема да,
Къармакъ ташлап, къаным ташый къамада.
Минг ташлап бир чыгъаргъанда сама да
Алтын балыкъ тутмай буса къармагъым-
Айт, не болду ата юртгъа баргъаным?
Къулакъасмай кьуванчыма- дертима,
Къылыч чапгъан йимик юрек этима,
Акь – обзеним айтып алса бетима,
Обзденликни обзенин мен йыргъаным –
Айт, не болду ата юртгъа баргъаным?
Геч барсам да, чырмав болуп ел узун,
Якъмай буса, чыракь тюгюл, юлдузун,
Тамдан алып чертмей буса къомузун,
Тахдан алып тартмай буса аргъанын-
Айт, не болду ата юртгъа баргъаным!

Ведущий. Ол кьумукъ юртлардагы оьзю салам Берген, тепсисинде бисмиллагъ этген кеп инсанлы атларын, тухум – кьардашын билегенликге, оланы шатлыгына да, кьара гюнлерине де етишмеге кьарай. Агьмат Жачаев шаир гьисапда да, ватандаш гьисапда да оьзю инсанланы арасында, халкы – эли булан яшайгьанын бирдокьда унутмай.

«Арагьызда яшайман».

Ватан бавдур, гьар тереги бир халкьдай,
Аз буса да мен бутакьгьа ошайман.
Бутакьланы арасында бутакьдай,
Адамлар,
Мен арагьызда яшайман.

Гюнлер уча, бу чалтлыкь бир тюш йимик,
Аз буса да учар кьушгьа ошайман.
Кьуш табуну арасында кьуш йимик,
Адамлар,
Мен арагьызда яшайман.

Яшав денгиз токьтап болмай толкьунмай,
Аз буса да мен толкьунгьа ошайман.
Толкьунланы арасында толкьундай,
Адамлар,
Мен арагьызда яшайман.

«Арагьызда яшайман» демек, негер де рази болуп турарман демек тюгюл, «тюзлюк булан гертиликни якьламакь учун арагьыздаман, халкьгьа кьуллукь этме гьазирмен» демек бола.

Ведущий. Муна денмейген – сенмейген шо гьис Агьмат Жачаевни юрегине кьайгьырмаслыкьны, айсениликни майын кьатланма, туташма кьоймай. Агьмат Жачаевни кьайгьырмаслыгы – инсандан гечмекни, ону аямакьны, ятланы да ювукь – азиз санамакь булан байлавлу. Ер юзюню, дюньяны, аламны, инсанлыкьны даимлик турушу Гюнню йылывундан, Гюнню шавласындан гьасил. Шо саялы да

Ведущий. Инсан объю, шаир объю – кьюю, язгъаны буса – суву. Таза, берекетли топуракъны кьюю суву да таза, эмли бола. Агъмат Жачаевни яратывчулугъулу тазалыгъы – ону объюню юрек тазалыгъындан, ана топурагъына гьалаллыгъындан амалгъа геле. Яратывчулугъу да, адамлыгъы да, савлай кьысматы да ана топурагъы, ата юрту, отаву булан байлавлу экенни шаир объю айтып тура.

«Бу кексюз мен яшдан объюн кеп суйген,
Бу Мадигин бавларсыз сют алмалы,
Бу талларсыз, сувгъа сырын толгъуйгъан,
Чылгъыйында чыкълы юлдуз къалгъыйгъан,
Яш замандан кеп кьыдыргъан таласыз...
Магъа багъа берме нечик боласыз?»

Ведущий. А. Жачаев Эрпелиде тувгъанлыкъ, эрпели булакъланы сувларын ичгенлик, эрпели талаларда ойнагъанлыкъ, оьрюмлейин эрпели бавларда юреги гьарсиллегенлик, эрпели тамазаны оьтгюр сезлерине ойлу йырларына, пашман англарына кьулакъасагъанлыкъ – ону кьурумайгъан кьююсудур, насип булагъыдыр.

Эл дегенде – кекге ете тебебиз,
Эл дегенде – къана бизин кьурчубуз.
Эл байрагъын тизден чегюп оьбебиз,
Элни суймек – гьюнер тюгюл, борчубуз.

Яман буса элни сагъа ераву,
Яшав сени кьыйыкъсытар къайда да,
Ана элни сувукъ буса къараву,
Адам уьшюп оьлмежек бар яйда да.

Ведущий. А. Жачаев 1939-нчу йылда Эрпелиде тувгъан, орта школаны битдирген сонг Магъачкъаладагъы Металлист завода ишлеген. Дагъыстан университетни битдирип оьр билимге ес болгъан.

Ведущий. Къайда буса да, кимлер булан доланса да А. Жачаев эси булан, адиллиги булан, къасты булан, адамлыгъы булан,

жанлы табиатны гъакъында ойлаша туруп, шаир гъар тюрлю адамны, гъар касбулу «терисине гире».

Мисал учун, «Гюнню сабанчы», «Экмек булан тенглей, чыкыгъан керюкден», «Артист ону тенглей кызыл кьумачгъа сагъна учун перде этме багъыйлы», «Кызыл тайгъа ошажакъ».

Ведущий. Гюнню ким негер ошатса да, шаирни гъеч даву екъ.

Яра тийсе авлетлени санына,
Терен яра тиер ана юрекге.
Анна – юрек, авлетлери – бутакълар,
Бутакълары сынса тынчмы терекге?

Оъз халкына сыралы – пайдалы болмакъ деген къаст Агъмат Жачаевни яратывчулугъуну аслу темасы.

Азман улан болсм азиз элиме
Айлангъынча ахыры бир сынташгъа,
Бу дюньягъа гелмедим не, гелдим не
Аз яшадым, кеп яшадым – не башгъа?!

Ведущий. Ахыр гюнню, олюмню ойлашмайгъан адамны юрегинде рагъму уя тикмей. Агъмат Жачаев буса, аллагъ берген гъар гюнню, гъар мюгълетни озгелер учун маъналы шагъабатлы этме къасткыла.

Оъмюрлер гетегенни, шу дюньягъа биз аз болжалгъа гелгенни унутмай.

«Язбаш къайта, яз-гюз къайта, кыш къайта,
Чечек ява, япыракъ ява, къар ява...
Чарны йимик айланагъан дюньяда
Оъмюрлер де гетип бара бир гъава.

Тувма сююп яш тербене къарында
Къарт талчыгъа, оъмюрю чалт гечиле...
Гече-гюнлер оъмюрюню чарындан
Акъ ва къара чар йип йимик чечиле».

Ведущий.. Жан – жаныварны, табиатны аямакъ юрек инчеликни аламаты. А. Жачаев бир саякъ итге багъышлагъан йылы, арив сезлени бир хыйлылар агъа – инисине, гъатта авлетлерине де айтмайдыр.

«Азыкъ излеп, гъай облмесден къалмасгъа
Боласандыр, пакъыр, эки аякъсыз!
Гел, бери гел , ма аш, бойнунг сыйпайым,
Къаршылайым сени ташсыз, таякъсыз.

Ессилери бет ташлагъан итге «пакъыр» демек, ону етим къалгъан нарыста йимик аянгъангъа шагъатлыкъ эте.
Биз буса – юрек тазалыкъны алтын мюгьюрю.

Ведущий. Бутакъдан айырылып-уъзюлюп учгъан япыракъ да шаирни кеп затлагъа ойлашдыра. Шо япыракъ инсанны аясына къонгъанда, ол обтесиз сююне, неге тюгюл «энни аякъ тюпде тапталмас». Агъматны сююв лирикасында гъакълыкъ, гъакъыкъатлыкъ герюнюп тура. «Сюйген сонг суйме герек бурнундан къан гелгинче». Ону табиятында – аз сейлемек, озюн саламат, жыйнакъ тутмакълыкъ, къумукъ эдепде уюгъан, къумукъ къылыкъда хамуру гелген лирика.

Ведущий. Озью суйген тиштайпаны аяп болмакъ, ону генгюн – гъазын билип – англап, къызгъанып болмакъ- эргишини лап да тизив къылыгъы. Агъмат Жачаевни лирикасында ерав игити суйгенини къойнун къызыл йымырткъалардан толтурмай, болмас хадиргюнлеге умут этдирип башын-гезюн чырмама айланмай.

Мен айтмайман белермен деп алтынгъа,
Къолунг-къойнунг брильянтлардан толар деп,
Сужда къылып турарман деп атынга,
Жанынг сени не суйсе – шо болар деп.
Мен айтмайман алданокъ сен сюн деп.
Женнет болар сагъа мени уъюм деп.

Ведущий. А. Жачаевни яратывчулугъу кеп къоллу озен йимик. ол поэмалар да, сююв шиърулар да, таза ватандаш ругълу

асарлар да, сатиралы чюмлемелер де ярата. Гъар тармакъда да мукъуятлы ва озтерече иш гере.

Агъматны сонетлери къумукъ адабиятда уллу янгылыкълар болуп токътаны.

Агъмат Жачаевни поэзиясыны тили бай, чебер. «Балжибинлер бал жыягъан талада» деген шиърусунда, шаир касбусу гъакъда кюстюн ойлагъа бата. Къызыл-ала чечекли таладан ол «Гъар сезню балы чыгъып турагъан къумукъ тилни таласына гече», бал четенге ювукъ болма къоркъуп, арексув гече».

Балжибинлер бал жыягъан талада.

Балжибинлер бал жыягъан талагъа
Барма хошум геле язбаш эртенлер,
Баракалла берегендей олагъа,
Балдан толма турагъан бал четенлер.

Балжибинлер завх эте бал бошатып,
Чечек мунда къызыл да дюр, ала да.
Бал жыйывну барышын бек ушатып,
Иржайгъандай бу чечекли тала да.

Магъа буса башгъа тала къарагъан...
Оюм булан бу талада нече мен
Гъар сезнюю балы чыгъып турагъан
Къумукъ тилни таласына гечемен.

Шо оюма мен чомулуп битгенге
Балжибиндей юрек гъалек, юрек дув.
Балжибинлер бал этеген четенге
Барма къоркъуп – токътанман арексув.

Мен къоркъмайман олар тигип алардан,
Мен къоркъмайман олар огъун ура деп.
Мен къоркъаман олар къувун салардан,
Бал этмейген жибин геле тура деп.

А. Жачаев адабиятта бал этеген жибин экенге бары кьумукь халкь мюкюр.

Ведущий. Агьмат Жачаев сонетлени яратагьаны хыйлы бола. Кьумукь адабиятта бу жанрны атасы деме ярай. Сонет деген жанр дюнья адабиятта гьашыкьлыкь булан байлавлу гелген. Агьматны сонетлерини янгылыгьы бар – оланы кеплери социальный ва кьылыкь масьалалагьа байлавлу. Айрыча адамлагьа багьышлангьанлары да бар. Шоланы арасында озьюню агьлюсюне багьышлангьаны «Артдагьы насип».

Сени сююп бир болгьунча заманда
Сюювге мен насип дедим тартынмай,
Бирче бизин яшатгьыр деп гьаман да
Бир Аллагьдан тиледим мен бир тынмай.

Мае гьали де сен сююнер гьар затдан
Алда йимик сююнемен кюлеймен,
Амма гьали, ананг оьмюр, кьысматдан
Алдан эссе башгьа насип тилеймен.
Аркьаш сенсен, айсам сагьа мен гесип
Ай кимге де тюшюп турмай шо насип...
Ажжал сенден алда алсады
Арив герюп тилегим де, шартым да,
Алда гетме магьа насип болсады,
Аркьам сынып, кьалмай сени артында!

Ведущий. Шаирни «Уьч гюн кьалгьан буса магьа яшама» деген сонетинде уьч гюн бу дюньягьа Адам гетмек учун геле, шо саялы да биринчи гюн анасын герме баражагьын, экинчи гюн аривюне етме алгьасажагьын эсгере. Уьчюнчю гюн нетежеги гьакьда буса гесип – ташдырып булай Дей.

Учгьан тюк де ишим болмай кьыр булан,
Уьчюнчю гюн кьалар эдим йыр булан
Юрегимни салып мен йыр талкьыма
Кьайнар эдим кьоймай ара белмеге,
Кьыйналып бир йыр кьойсам да халкьыма
Кьыйын болмас эди шо гюн оьлмеге.

Сююмлю шаирибиз бу сонетлени юрекдеги асил гыслери ташып, кьумукъ поэзиягъа шу янгы кьайда гелишли экенге язгъан.

Ведущий. А. Жачаевни яратывчулугъунда дагну кьыйынлыкълары, дав салгъан яралар суратлангъаны негъакъ тюгюл. Ону яшлыгъы дав йыллагъа ва давдан сонгъу кьыйын йылларда оьте. Ону асарларында давдан кьалгъан яралылары келпети айрокъда гючлю суратлана. «Сокъур», «Тартып йыртды уьстюндеги гелегин».

Сокъур.

Къаршысына кьагъа туруп
Къолундагъы таягъын,
Бир-бир баса, бир-бир баса
Туруп ерге аягъын.

Бир къарт геле тамтюп булан,
Токътай туруп ер-ерде,
Айланагъа кьулакъ салып
Тынглай шо къарт бир - бирде.

Бир де – тамдан айрыла ол,
Бир де – тамгъа байлана,
Гермей тамгъа урунгангъа
Къарап къарнынг айлана.

Айланада бирев де екъ
Огъар тергев бермейген...
Ону эки гезю давда
Болгъан дейлер гермейген.

Сапер болгъан дейлер давда,
Миналаны излейген,
Асгерлени Берлин якъгъа
Багъып елун тезлейген.

Ол бир гезик , оъзю билмей,
Урунгъан дей минагъа!...
Госпиталда уянгъанда –
Гермейгенин англагъан.

Шо гюн- бугюн къарап болмай
Тувгъан Къумукъ тюзюне,
Шо гюн – бугюн къара къумач
Къаплангъандай гезюне!

Шо гюн – бугюн ел алмагъа
Шулай авур къаст тарыкъ:
Миналар бар бойда йимик
Юрюй шо къарт астаракъ...

Ведущий. Агъмат Жачаевни шиърулары агъым ягъындан къумукъ йырлагъа парх берегенлик. «Сен якъгъан от», «Экиге минген улан», «Сени герсем», «Сени атынг», «Аман кызы, узакъ болсун оъмюрюнг» деген шиърулары агъач къомуз согъуп да, аргъан согъуп да йырлама бола.

«Себеп болар жаныма».

Гююп оъле тура бусам ялавда,
Гюнеш къатнап мени къайнар къаныма,
Сени къолунг бир уртлатар салкъын сув
Сав къалмагъа себеп болар жаныма.

Уышюп оъле тура бусам боранда,
Сувукъ оътюп мени алты саныма,
Сен айтып мен эшитер бир йылы сез
Сав къалмагъа себеп болар жаныма.

«Сени герсем».

Сени герсем, анив досум, ай досум,
Уллу бола башлай увакъ умут да.
Сенсиз яшав мени учун, сай, досум,
Сенсиз яшап болмас эдим минутда.

Сени герсем, байлардан да мен байман,
Батгъан гюн де магъа шавла чачмакъ бар.
Тереклени айтмагъа да айтмайман,
Тавлардагъы ташлар чечек ачмакъ бар.

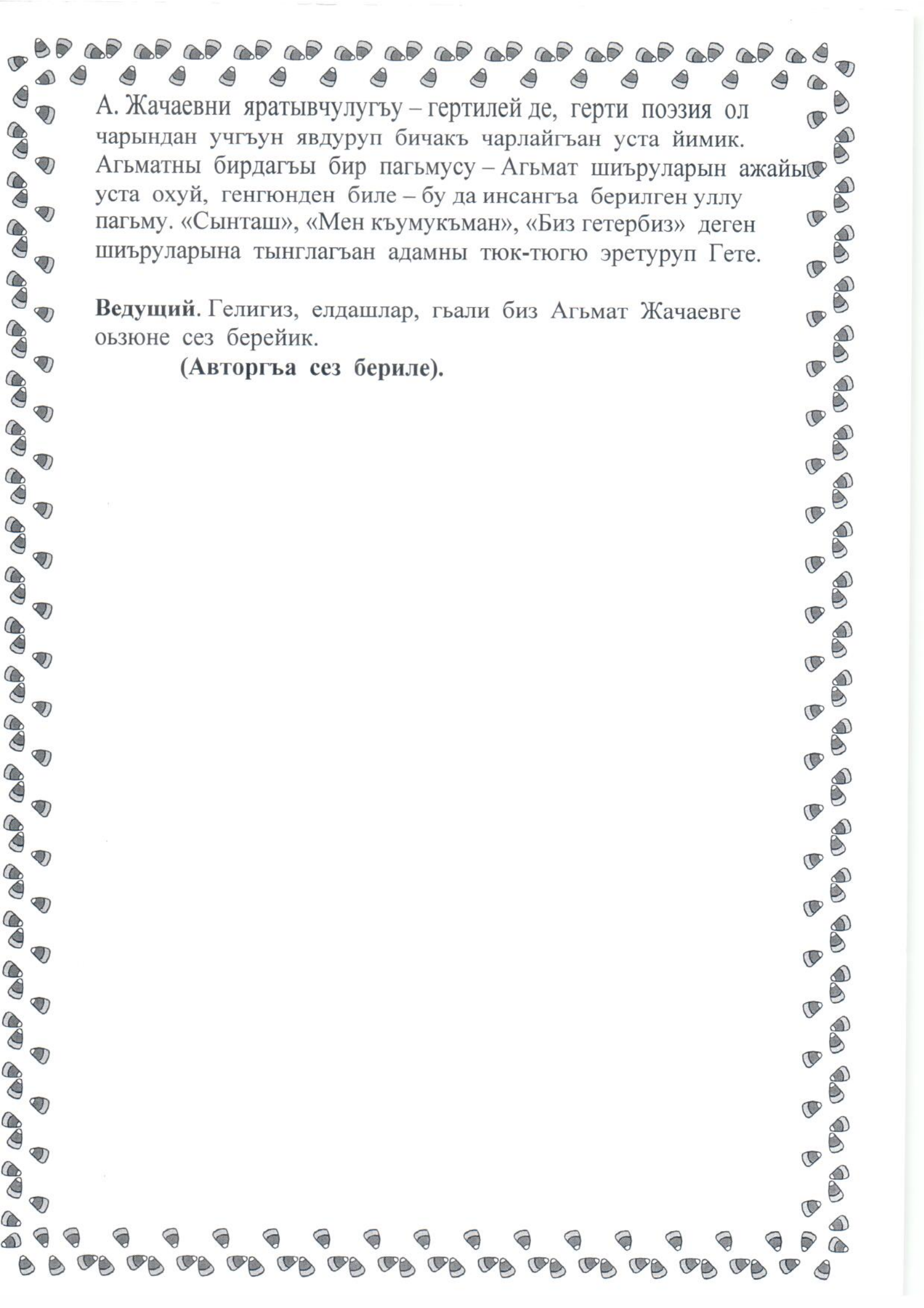
Сени герсем, бийиме чыкъ дейгендей,
Япыракълар жанланып харс урула,
Сени герсем, тюлюмде тюш гергендей,
Гюнню къюуп гюллер сагъа бурула.

Сени герсем, шат айлана дюнья шар,
Болмагъандай бир де агъы – зарлыгъы,
Унутулуп къала бары къайгъылар,
Унутула гъатта ажжал барлыгъы.

Сени герсем, яз геливию тезлене,
Шо сююнчню, шо насипни къыркъма сен,
Вере-вере, мен айтагъан сезлеге
Антгъа бирев инанмас деп къоркъма сен.

Шогъар шеклик этер адам табулса,
Акъны-генню арасын мен ачарман:
Сююв Берген къанатларым къагъып мен,
Авзун ачып къалар йимик учарман.

Сенсиз магъа, тюзю, булай алгъанда,
Дюнья деме дюнья тюгюл дюньялар.
Менгдей сюйме огъар насип болгъанда,
Шогъар шеклик этгенине уялар.

А. Жачаевни яратывчулугъу – гертилей де, герти поэзия ол чарындан учгъун явдуруп бичакъ чарлайгъан уста йимик. Агъматны бирдагъы бир пагъмусу – Агъмат шиъруларын ажайы уста охуй, генгюнден биле – бу да инсангъа берилген уллу пагъму. «Сынташ», «Мен къумукъман», «Биз гетербиз» деген шиъруларына тынглагъан адамны тюк-тюгю эретуруп Гете.

Ведущий. Гелигиз, елдашлар, гъали биз Агъмат Жачаевге оъзюне сез берейик.

(Авторгъа сез бериле).